

Norwegian Ministry
of Foreign Affairs

ДОБРІ ПРАКТИКИ ЮРИСТІВ ДЛЯ ПРАВОСУДДЯ В ІНТЕРЕСАХ ДИТИНИ В УКРАЇНІ

(збірник практичних рекомендацій)

м. Чернігів, 2021

**ДОБРІ ПРАКТИКИ
ЮРИСТІВ ДЛЯ ПРАВОСУДДЯ
В ІНТЕРЕСАХ ДИТИНИ
В УКРАЇНІ
(збірник практичних рекомендацій)**

Цей збірник було розроблено Громадською організацією «MART» у рамках проекту «Добрі практики юристів для правосуддя в інтересах дитини в Україні», що було реалізовано Гельсінським Фондом з Прав Людини (Варшава, Польща) та громадською організацією MART у партнерстві з Освітнім домом прав людини – Чернігів за підтримки Фонду домів прав людини (Осло, Норвегія) та програми «Зміни в регіоні RIT A» (Польща).

м. Чернігів, 2021

Добрі практики юристів для правосуддя в інтересах дитини в Україні:
Д55 збірник практичних рекомендацій, Громадська організація «МАРТ». Чернігів: ГО «МАРТ», 2021. 130 с.

Видання включає практичні рекомендації, що розроблені з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав дитини, зокрема правосуддя, дружнього до дитини, та спрямовані на посилення захисту прав і свобод дитини, яка перебуває у контакті/конфлікті із законом, та забезпечення її найкращих інтересів.

Збірник буде корисним для представників юридичних професій – адвокатів, суддів, прокурорів, тощо, а також для представників органів та служб, що працюють в інтересах дітей в Україні, для застосування в їх безпосередній роботі з дітьми, що перебувають у контакті/конфлікті із законом.

Редактори-укладачі: Голубов Артем, Бурова Руслана.

Усі права застережено.

Заява про дозвіл: жодна частина цієї публікації не може бути відтворена у будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включаючи фотокопіювання, запис або будь-який інший спосіб зберігання і пошуку інформації, без письмового дозволу Фондації Домів прав людини (Осло, Норвегія) та Програми «Зміни в регіоні RITA» (Польща), Громадської організації «МАРТ», Освітнього Дому прав людини-Чернігів та Гельсінського Фонду з Прав Людини (Варшава).

Запити на отримання дозволу повинні містити таку інформацію:

- опис матеріалу, дозвіл на копіювання якого бажають отримати;
- з якою метою буде використано копіюваний матеріал і в який спосіб;
- Ваші ім'я, посада, назва компанії чи організації, номер телефону, номер факсу, адреса електронної пошти та поштова адреса.

Будь ласка, надсилайте усі запити на отримання дозволу до: Громадська організація «МАРТ», в. П'ятницька 39, офіс 702-703, Чернігів, 14000

E-mail: mart.ngo@gmail.com

Висловлюємо щиру подяку команді авторів, учасникам та учасницям проекту – адвокатам, суддям, прокурорам, юристам, які розробили свої практики на основі стандартів правосуддя, дружнього до дитини, та заклали основу для їх застосування в Україні, а саме: Байдуж Юлії, Бугаєць Тамарі, Василенко Ганні, Водоп'ян Тетяні, Голубову Артему, Гретченко Ларисі, Котляру Андрію, Красножон Олені, Мирошніковій Олені, Павлову Володимирі, Пирковській Олесі, Радіоновій Наталії, Юшкевич Олені, Яковенко Наталії.

Особлива подяка експертам та експерткам проекту – Павлу Пархоменку, Артему Голубову, Ельжбеті Чиж, Сергію Бурову, Марчину Вольному, Валерії Рибак. Їх внески у навчання учасників та учасниць проекту послужили стимулом та основою для розробки «добрих практик».

Авторки та керівниці проекту – Ельжбета Чиж (Гельсінський Фонд з Прав Людини, Варшава) та Руслана Бурова (Громадська організація «МАРТ», Освітній Дім прав людини-Чернігів).

**Щиро вдячні за багаторічну плідну співпрацю
Гельсінському Фонду з Прав Людини (Польща, Варшава) та
Фундації Домів Прав людини (Осло, Норвегія).**

ЗМІСТ

Передмова	7
1. Участь дитини у судовому процесі	9
1.1. Альтернативні способи з'ясування думки дитини (Юлія Байдуж, адвокатка, приватна адвокатська діяльність)	9
1.2. Застосування міжнародних стандартів до процедури опитування та з'ясування думки дитини (Андрій Котляр, адвокатське об'єднання «Формула Захисту», адвокат, керуючий партнер)	13
1.3. Реалізація права дитини висловлювати свою думку в цивільному процесі (Олена Мирошникова, суддя Рубіжанського міського суду Луганської області)	23
1.4. Самостійне звернення неповнолітнього до суду (Тетяна Водоп'ян, адвокатське бюро Тетяни Водоп'ян, керівниця бюро, адвокатка, доцентка, Національний університет водного господарства та природокористування)	25
1.5. Врегулювання спору за участі судді цивільних справах, що стосуються дітей (Ганна Василенко, керуюча адвокатського бюро "Василенко Ганна та партнери", адвокатка, кандидатка педагогічних наук)	29
2. Практика правосуддя, дружнього до дітей	30
2.1. Однократний допит дитини свідка (потерпілого) під час досудового розслідування слідчим суддею з застосування аудіо та відео фіксації допиту (Наталія Яковенко, суддя Недригайлівського районного суду Сумської області)	30
2.2. Правосуддя, дружнє до дітей: збирання доказів судом з власної ініціативи у справах про захист прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві (Лариса Гретченко, адвокатка, медіаторка, заступниця Голови Комітету з сімейного права Національної асоціації адвокатів України)	34
2.3. Обґрунтування позовних заяв, які готуються прокурорами з метою захисту прав та інтересів дітей (Олена Красножон, прокурор Департаменту захисту прав дітей та протидії насильству Офісу Генерального прокурора)	42
2.4. Посилення захисту прав дитини – свідка та дитини – потерпілого у кримінальному та адміністративному	46

провадженні (Наталія Радіонова, адвокатка, Дніпропетровська область)	
2.5. Пам'ятка для судді «Дружній допит дитини суддею: що має врахувати суддя (Тамара Бугаєць, «Адвокатське бюро Тамари Бугаєць», адвокатка, керівниця)	51
2.6. Пам'ятка про права та обов'язки дітей в провадженні про адміністративні правопорушення відповідно до міжнародних стандартів (Юшкевич Олена, адвокатка, медіаторка, доцентка кафедри теорії та історії держави і права факультету 1 ХНУВС)	55
3. Участь спеціальних суб'єктів у судовому процесі за участі дитини	65
3.1. Дитинство без насильства: механізм забезпечення права на безоплатну правову допомогу під час медичного обстеження дитини, яка постраждала від домашнього насильства (Лариса Гретченко, адвокатка, медіаторка, заступниця Голови Комітету з сімейного права Національної асоціації адвокатів України)	65
3.2. Адвокат (представник) дитини у процесі (Олеся Пирковська, заступник директора Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Чернігівській області, адвокат)	73
3.3. Залучення практичних психологів та соціальних педагогів закладів освіти до системи правосуддя, дружнього до дитини (Лариса Гретченко, адвокатка, медіаторка, заступниця Голови Комітету з сімейного права Національної асоціації адвокатів України)	75
3.4. «Дитячий психолог у процесі сімейних судових спорів (Олеся Пирковська, заступник директора Регіонального центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у Чернігівській області, адвокат)	85
4. Взаємодія та координація дій по захисту прав дитини	87
4.1. Реєстрація народження дитини на тимчасово окупованій території (Олена Мирошникова, суддя Рубіжанського міського суду Луганської області)	87
4.2. Пред'явлення прокурорами позовів про зобов'язання відповідних місцевих органів визначити перелік та види об'єктів, на яких злісні неплатники аліментів на утримання дітей відбуватимуть суспільно корисні роботи (Олена	96

Красножон, прокурор Департаменту захисту прав дітей та протидії насильству (Офісу Генерального прокурора)	
4.3. Направлення інформації уповноваженими органами (посадовими особами) щодо захисту прав дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах (ситуації контакту/конфлікту із законом) (Артем Голубов, кандидат юридичних наук, експерт з права, Всеукраїнська фундація "Захист прав дітей"; Ганна Василенко, керуюча адвокатського бюро "Василенко Ганна та партнери", адвокатка, кандидатка педагогічних наук)	101
4.4. Інститут судових вихователів – елемент ювенальної юстиції (Володимир Павлов, суддя Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області)	107
4.5. Мобільний додаток: #Увага:діти! (Ганна Василенко, керуюча адвокатського бюро "Василенко Ганна та партнери", адвокатка, кандидатка педагогічних наук)	116
4.6. Відновне правосуддя в провадженні про адміністративні правопорушення та кримінальному провадженні (Юшкевич Олена, адвокатка, медіаторка, доцентка кафедри теорії та історії держави і права факультету 1 ХНУВС)	118

**2.6. Пам'ятка про права та обов'язки дітей в провадженні
про адміністративні правопорушення відповідно до
міжнародних стандартів**
**(Юшкевич Олена, адвокатка, медіаторка, доцентка кафедри
теорії та історії держави і права факультету 1 ХНУВС)**

1. Стандарти:

I. Конвенція ООН про права дитини - статті 3, 4, 12, 13, 16, 19, 40.

Стаття 3 Конвенції про права дитини

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

Стаття 4 Конвенції про права дитини

Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції.

Стаття 12 Конвенції про права дитини

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Стаття 13 Конвенції про права дитини

1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

- a) для поваги прав і репутації інших осіб; або
- b) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

Стаття 16 Конвенції про права дитини

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 19 Конвенції про права дитини

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.

Стаття 39 Конвенції про права дитини

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Стаття 40 Конвенції про права дитини

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поводження, що сприяє розвитку у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

2. З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема, забезпечують, щоб:

а) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була звинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення;

б) кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії:

i) презумпцію невинності, поки її вина не буде доведена згідно із законом;

ii) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту;

iii) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів;

iv) свобода від примусу щодо даваних свідчень чи визнання вини; вивчення показань свідків звинувачення або самотійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

v) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів;

vi) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;

vii) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

3. Держави-учасниці прагнуть сприяти створенню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, звинувачуються чи визнаються винними в його порушенні, і зокрема:

а) встановленню мінімального віку, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство;

б) у випадку необхідності і бажаності вжиттю заходів щодо поводження з такими дітьми без використання судового розгляду за умов повного додержання прав людини і правових гарантій.

4. Необхідна наявність таких різних заходів, як догляд, положення про опіку і нагляд, консультативні послуги, призначення випробного строку виховання, програми навчання і професійної підготовки, та інших форм догляду, що замінюють догляд в установах, з метою забезпечення такого поводження з дитиною, яке забезпечувало б її добробут і відповідало її становищу та характеру злочину.

II. Зауваження загального порядку № 10 (2007) Комітету ООН з прав дитини «Права дітей в рамках здійснення правосуддя щодо неповнолітніх».

III. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") – п. 15.

15. Адвокат, батьки та опікуни.

15.1. В ході всього судового розгляду неповнолітній має право бути представленим його або її адвокатом або право на звернення за безоплатною правовою допомогою, якщо надання такої допомоги передбачено в цій країні законодавством.

IV. Стратегія Ради Європи з прав дитини (2016 — 2021).

V. Постанова Кабінету Міністрів України № 453 від 30.05.2018 р. «Про затвердження Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року».

VI. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1027-р від 18.12.2018 р. «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року».

2. Актуальність практики:

Істотними елементами справедливого і неупередженого суду і визнані на міжнародному рівні в існуючих документах про права людини є такі основні процесуальні гарантії як презумпція невинності, право бути повідомленим про пред'явленому обвинуваченні, право на відмову давати показання, право мати адвоката, право на присутність батьків або опікуна, право на очну ставку зі свідками та їх перехресний допит і право на апеляцію до вищої інстанції повинні бути гарантовані на всіх етапах судового розгляду.

Однією із основних функцій адвоката у справах щодо неповнолітніх є інформування дитини про її права та інструменти,

які вона може використовувати, щоб фактично здійснювати права і захищати їх у разі потреби.

Рада Європи наголошує, що діти можуть відчувати нестачу об'єктивної та повної інформації, а батьки можуть не завжди надавати всю необхідну інформацію, та інформація, що вони надають, може бути упередженою. У цьому контексті роль дитячих адвокатів, омбудсменів та юридичні послуги для дітей є дуже важливими. Дитина має право на отримання інформації та консультацій на зрозумілій мові, адаптованій до віку, ступеня зрілості і здатності.

Дитині має бути надана детальна інформація про процесуальну дію, що відбуватиметься за її участю, про процесуальне становище дитини, терміни, вплив та наслідки цієї дії, а також і загалом інформація про справу, в якій дитина є відповідним процесуальним учасником. Діти повинні зрозуміти, що відбувається, як справи могли йти або будуть йти далі, які варіанти у них є і які наслідки цих варіантів.

3. Хто застосовує:

Суддя, адвокат, прокурор, юрист соціальної служби і т.п.

4. Якої категорії дітей стосується:

а) діти в конфлікті з законом.

5. Опис практики:

5.1.

Стор. 1

ПАМ'ЯТКА

про права дружині для дитини (особи, що притягається яка притягається до адміністративної відповідальності), яка бере участь у судовому розгляді, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення та міжнародно-правовими актами

Права:

1) на презумпцію невинності, поки вина дитини не буде доведена згідно із законом;

2) на негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів;

3) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення (КУпАП), а також отримати їх роз'яснення;

4) на свободу від примусу щодо давання свідчень чи визнання вини;

5) вільно висловлювати власні погляди згідно з її віком і зрілістю з усіх питань, що торкаються дитини, яка здатна сформулювати ці погляди;

6) давати пояснення; на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом;

7) подавати докази;

8) при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (в тому числі звернення за безоплатною правовою допомогою);

9) на таке поводження, що сприяє розвитку у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві;

10) на захист закону від свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність;

11) заявляти клопотання;

12) знайомитися з матеріалами справи;

13) вивчення показань свідків звинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

14) бути заслуханою в ході провадження у справах про адміністративні правопорушення, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства;

15) виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження;

16) на невідкладне прийняття рішення по справі у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів;

17) на повну повагу особистого життя на всіх стадіях розгляду;

18) оскаржити рішення по справі, дії чи бездіяльність суду та інших уповноважених осіб, що беруть участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення.

Обов'язки:

1) прибути за викликом до суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це суд;

2) виконувати обов'язки, передбачені законодавством щодо застосування заходів забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення;

3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням суду, іншим уповноважених осіб, що беруть участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення.

Стор. 2

Загальна інформація для дитини.

1) Дитина – особа до досягнення нею повноліття (вісімнадцяти років). Малолітня особа - дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

2) У пункті 2.2. Мінімальних стандартів правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") зазначено, що неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може бути притягнутий за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, яка застосовується до дорослого.

3) При затриманні неповнолітнього її або його батьки або опікун негайно ставляться до відома про таке затримання, а в разі неможливості такого негайного повідомлення, батьки або опікун ставляться до відома пізніше в найкоротші можливі терміни.

4) У провадженні в справах про адміністративні правопорушення:

a) вживаються всі необхідні заходи для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї;

b) першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини;

c) жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Забезпечення права дитини на захист закону від такого втручання або посягання;

d) вживаються необхідні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального

поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

5.2.

Стор. 1

ПАМ'ЯТКА

про права дружні для дитини (обвинуваченого), яка бере участь у судовому розгляді, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України та міжнародно-правовими актами

Права:

- 1) на презумпцію невинності, поки вина дитини не буде доведена згідно із законом;
- 2) на негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів;
- 3) бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (КПК України), а також отримати їх роз'яснення;
- 4) на свободу від примусу щодо давання свідчень чи визнання вини;
- 5) вільно висловлювати власні погляди згідно з її віком і зрілістю з усіх питань, що торкаються дитини, яка здатна сформулювати ці погляди;
- 6) давати пояснення; на відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом;
- 7) подавати докази;
- 8) при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, іншого фахівця у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (в тому числі звернення за безоплатною правовою допомогою);
- 9) брати участь у проведенні процесуальних дій;
- 10) під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;
- 11) застосовувати з додержанням вимог КПК технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь;

12) заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;

13) заявляти відводи;

14) одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення;

15) на таке поводження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві;

16) на захист закону від свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність;

17) заявляти клопотання;

18) знайомитися з матеріалами справи;

19) вивчення показань свідків звинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

20) бути заслуханою в ході провадження у справах про адміністративні правопорушення, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства;

21) виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження;

22) на невідкладне прийняття рішення по справі у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів;

23) на повну повагу особистого життя на всіх стадіях розгляду;

24) оскаржити рішення по справі, дії чи бездіяльність суду та інших уповноважених осіб, що беруть участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення;

25) вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися.

Обов'язки:

1) прибути за викликом до суду, а в разі неможливості прибути за викликом у призначений строк - заздалегідь повідомити про це суд;

2) виконувати обов'язки, покладені на нього рішенням про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

3) підкорятися законним вимогам та розпорядженням суду, іншим уповноважених осіб, що беруть участь у розгляді справи про адміністративне правопорушення.

Стор. 2

Загальна інформація для дитини.

Дитина - особа до досягнення нею повноліття (вісімнадцяти років). Малолітня особа - дитина до досягнення нею чотирнадцяти років. Неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

У п. 2.2. Мінімальних стандартів правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") зазначено, що неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може бути притягнутий за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, яка застосовується до дорослого.

При затриманні неповнолітнього її або його батьки або опікун негайно ставляться до відома про таке затримання, а в разі неможливості такого негайного повідомлення, батьки або опікун ставляться до відома пізніше в найкоротші можливі терміни.

У кримінальному провадженні:

а) вживаються всі необхідні заходи для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї;

б) першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини;

в) жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Забезпечення права дитини на захист закону від такого втручання або посягання;

г) вживаються необхідні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка

турбується про дитину.

6. Ризики:

6.1. Необхідно підготувати відповідний законопроект для внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального процесуального кодексу України. Враховуючи загальну тенденцію, не зрозуміло, коли зазначені зміни будуть внесені та з'явиться можливість видавати таку пам'ятку у межах зазначених проваджень.

6.2. Скептицизм суддів, співробітників органів поліції, органів пробації щодо впровадження міжнародних стандартів в сфері захисту прав дитини взагалі у судочинстві, зокрема під час провадження в справах про адміністративні правопорушення.

4.6. Відновне правосуддя в провадженні про адміністративні правопорушення та кримінальному провадженні (Юшкевич Олена, адвокатка, медіаторка, доцентка кафедри теорії та історії держави і права факультету 1 ХНУВС)

1. Стандарти:

I. Конвенція про права дитини - статті 3, 4, 12, 13, 19.

Стаття 3 Конвенції про права дитини:

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.

Стаття 4 Конвенції про права дитини:

Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції.

Стаття 12 Конвенції про права дитини:

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Стаття 13 Конвенції про права дитини:

1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

а) для поваги прав і репутації інших осіб; або

b) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

Стаття 16 Конвенції про права дитини:

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 19 Конвенції про права дитини:

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.

II. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") – пункти 2.2., 2.3., 5, 8, 11, 18.

2.2. Для цілей цих Правил держави-члени застосовують такі визначення таким чином, щоб це відповідало їхнім відповідним правовим системам і концепціям:

а) неповнолітнім є дитина або молода людина, яка в рамках існуючої правової системи може бути притягнутий за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, яка застосовується до дорослого.

2.3. В рамках кожної національної юрисдикції слід докласти зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які відносяться безпосередньо до неповнолітніх правопорушників та установам і органам, до функцій яких входить відправлення правосуддя щодо неповнолітніх і які покликані:

а) задовольняти різні потреби неповнолітніх правопорушників, захищаючи при цьому їх основні права;

b) задовольняти потреби суспільства.

8. Забезпечення конфіденційності.

8.1. Право неповнолітнього на конфіденційність має поважатися на всіх етапах, щоб уникнути заподіяння їй або йому шкоди через непотрібної гласності або через шкоди репутації.

8.2. В принципі не повинна публікуватися ніяка інформація, яка може призвести до вказання на особу неповнолітнього правопорушника.

11. Припинення справи.

11.1. При розгляді справ неповнолітніх правопорушників треба по можливості не вдаватися до офіційного розбору справи компетентним органом влади .

18. Різні заходи впливу.

18.1. З метою забезпечення більшої гнучкості і щоб уникнути по можливості укладення в виправні установи компетентний орган влади повинен мати у своєму розпорядженні при вирішенні справи широким комплексом заходів впливу. Такими заходами, які можуть здійснюватися в поєднанні один з одним, є:

- a) постанови про опіку, керівництві і нагляд;
- b) пробація;
- c) постанови про роботу на благо громади;
- d) фінансові покарання, компенсація і реституція;
- e) постанови про прийняття проміжних та інших заходів;
- f) постанови про участь в груповій психотерапії та інших подібних заходах;
- g) постанови, що стосуються передачі на виховання, місця проживання або інших виховних заходів;
- h) інші відповідні постанови.

2.Актуальність практики:

На сьогодні в Україні неповнолітнім є дитина або молода людина, яка може бути притягнута за правопорушення до відповідальності в такій формі, яка відрізняється від форми відповідальності, яка застосовується до дорослого.

Законодавцю слід докласти зусиль для прийняття комплексу законів, правил і положень, які відносяться безпосередньо до неповнолітніх правопорушників та установам і органам, до функцій яких входить відправлення правосуддя щодо неповнолітніх і які покликані задовольняти різні потреби неповнолітніх правопорушників, захищаючи при цьому їх основні права; задовольняти потреби суспільства.

Українському суспільству потрібно розробити та впровадити заходи, що дозволять у більшості випадків не розглядати

неповнолітнього правопорушника як учасника кримінального провадження і швидко, ефективно реагувати на проблему дітей, які перебувають у конфлікті з законом за допомогою відновного правосуддя.

З метою забезпечення більшої гнучкості і щоб уникнути по можливості укладення виправні установи, компетентний орган влади повинен мати у своєму розпорядженні при вирішенні справи широким комплексом заходів впливу, які формулюються в медіаційній угоді за результатами медіації за згодою сторін (про роботу на благо громади; про участь в груповій психотерапії та інших подібних заходах; передача на виховання, місця проживання або інші виховні заходи тощо).

Система правосуддя щодо неповнолітніх має бути направлена в першу чергу на забезпечення благополуччя неповнолітнього і забезпечення того, щоб будь-які заходи впливу на неповнолітніх правопорушників були завжди сумірні як з особливостями особистості правопорушника, так і з обставинами правопорушення.

У правилі 5 "Пекінських правил" відображені дві найважливіші цілі відправлення здійснення правосуддя щодо неповнолітніх. Першою метою є сприяння благополуччю неповнолітнього. Це - головна мета тих правових систем, в яких справами неповнолітніх правопорушників займаються суди по сімейних справах, або адміністративні органи, але в той же час благополуччю неповнолітнього повинна приділятися особлива увага в тих правових системах, які дотримуються моделі кримінального переслідування, що допоможе уникнути чисто каральних санкцій (Правило 14 "Пекінських правил").

Другою метою є дотримання "принципу пропорційності". Цей принцип широко відомий як засіб обмеження використання каральних санкцій, що виражаються в основному в використанні принципу воздаяння по заслугах відповідно до тяжкості правопорушення. Реакція на дії молодих правопорушників повинна ґрунтуватися на обліку не тільки тяжкості правопорушення, а й особливостей особистості. Індивідуальні особливості правопорушника (наприклад, соціальний статус, становище в сім'ї, збиток, нанесений правопорушником, і інші фактори, пов'язані з особистістю правопорушника) повинні надавати вплив на відповідність дій (наприклад, прийняття в увагу бажання правопорушника компенсувати збиток, нанесений жертві, або її або його бажання вести повноцінну і корисну життя).

Аналогічно, у відповідь дії, спрямовані на забезпечення благополуччя молодого правопорушника, можуть виходити за рамки необхідного я тим самим завдавати шкоди основним правам

конкретного молоді людини, як це спостерігається в деяких системах правосуддя щодо неповнолітніх. В цьому випадку слід також забезпечити відповідність дій з урахуванням особливостей обставин правопорушення та особи правопорушника, а також жертви.

У правилі 18.2 "Пекінських правил" робиться спроба перерахувати деякі важливі заходи впливу і санкції, які успішно застосовуються в різних правових системах. В цілому вони перспективні і заслуговують застосування і подальшого розвитку. У цьому правилі не вказуються будь-які вимоги щодо персоналу, оскільки відповідного персоналу може не бути в деяких регіонах; в цих регіонах можна розробляти і застосовувати заходи, для здійснення яких потрібно менше персоналу.

Для прикладів, зазначених у правилі 18.1, загальним є, перш за все, опора на громаду як на інструмент ефективного здійснення альтернативних рішень. Перевиховання із залученням громади є традиційною мірою, яка містить в собі багато аспектів. У зв'язку з цим відповідним властям слід заохочувати надання громадами своїх послуг.

У правилі 18.2 "Пекінських правил" вказується на важливу роль сім'ї, яка, відповідно до статті 10.1 Міжнародного пакту про економічних, соціальних і культурних правах, є "природним і основним осередком суспільства". В рамках сім'ї батьки мають не тільки право, а й зобов'язані забезпечити догляд і нагляд за своїми дітьми. Тому відповідно до правила 18.2 розлучення дітей і батьків є крайнім заходом. До неї можна вдаватися лише в тих випадках, коли факти справи виправдовують цей серйозний крок (наприклад, жорстоке поводження з дітьми).

По суті, в правилі 5 "Пекінських правил" передбачаються лише справедливі дії у відповідь на будь-яке конкретне правопорушення або злочин, що здійснюється неповнолітнім. Різноманіття аспектів, які поєднує в собі це правило, може сприяти застосуванню двох підходів: нові і новаторські види дій у відповідь настільки ж бажані, як і запобіжні заходи щодо будь-якого невинуватого розширення мережі офіційного соціального контролю над неповнолітніми.

У правилі 8 "Пекінських правил" підкреслюється важливість забезпечення права неповнолітнього на конфіденційність. Молодь особливо болісно реагує на нанесення шкоди репутації. Результати кримінологічних досліджень з питання про нанесення збитку репутації свідчать про негативні наслідки (Різного роду), пов'язаних з постійним застосуванням по відношенню до молодих особам таких визначень, як "правопорушник" або "Злочинець".

У правилі 8 "Пекінських правил" підкреслюється важливість забезпечення права неповнолітнього від негативних наслідків опублікування в засобах масової інформації повідомлень про їхні справи (наприклад, імена підозрюваних або засуджених молодих правопорушників).

Інтереси особистості слід захищати і гарантувати, зокрема в принципі. (Загальні положення, що містяться в правилі 8 "Пекінських правил", конкретизуються далі в правилі 21 "Пекінських правил".)

Закриття справи, в тому числі вилучення його з ведення кримінального правосуддя і часто передача допоміжним службам громади, зазвичай практикується на офіційній і неофіційній основі в багатьох правових системах. Ця практика дозволяє обмежити негативні наслідки процедури здійснення правосуддя в щодо неповнолітніх (наприклад, клеймо судимості і вироку). У багатьох випадках найкращі результати дає невтручання з боку компетентних органів влади. Таким чином, припинення справи на самому початку без передачі його альтернативним (соціальним) службам може дати оптимальний результат. Це особливо стосується справ, які пов'язані з серйозним порушенням, і коли сім'я, школа або інші інститути, здійснюють неофіційний соціальний контроль, вже прийняли або мають намір вжити належних конструктивних заходів впливу.

Як вказується в правилі 11.2, припинення справи може бути здійснено на будь-якому етапі прийняття рішення - поліцією, прокуратурою або іншими установами, наприклад, судами, трибуналами, порадами або комісіями. Воно може бути здійснено одним, кількома або всіма органами влади, відповідно до правилами і політикою відповідних систем і зі справжніми Правилами. Закриття справи не повинно обмежуватися лише дрібними справами, і тому воно може бути важливим засобом.

У правилі 11.3 "Пекінських правил" підкреслюється важливе значення обов'язкового згоди неповнолітнього порушника (або його батьків, або опікуна) на рекомендовану форму припинення справи. (Без такого згоди припинення справи з передачею його службам громади суперечило б Конвенції про скасування примусової праці.). Однак така згода не має сприйматися як щось незаперечне, оскільки воно може іноді бути дано неповнолітнім в стані відчаю. У правилі підкреслюється, що слід звести до мінімуму можливість примусу і залякування на всіх рівнях процесу припинення справи.

Неповнолітні не повинні відчувати, що на них чиниться тиск (наприклад, щоб уникнути судового процесу), або піддаватися тиску з метою отримання згоди на ту чи іншу форму припинення справи.

Тому пропонується розробити положення про об'єктивну оцінку доречності винесення рішень, що стосуються молодих правопорушників, "компетентним органом влади на підставі заяви ("компетентний орган влади" може бути іншим, ніж той, про який йдеться в правилі 14 "Пекінських правил").

У правилі 11.4 "Пекінських правил" рекомендується положення, що містить ефективні альтернативи здійсненню правосуддя щодо неповнолітніх в формі припинення справи з передачею його в громаду. Особливо рекомендуються програми, в яких передбачається врегулювання за допомогою реституції потерпілому та вжиття заходів з метою виключення в майбутньому порушень закону за допомогою здійснення тимчасового нагляду і керівництва. З урахуванням конкретних обставин припинення справи було б доречним навіть в разі вчинення більш серйозних правопорушень (Наприклад, перше правопорушення, діяння, вчинене під тиском приятелів і т.д.).

3. Хто застосовує:

Суддя, адвокат, прокурор, юрист соціальної служби і т.п.

4. Якої категорії дітей стосується:

Діти в конфлікті з законом, діти-свідки, діти-потерпілі.

5. Опис практики:

Міжнародні стандарти в сфері правосуддя дружнього до дитини закріплюють загальноприйнятий міжнародний принцип - «економія кримінальної репресії». Зазначений принцип впливає з загальновизнаного і, певним чином, кодифікованого міжнародного стандарту, який, в цілому, передбачає можливість застосування заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням.

До таких заходів слід віднести програми (практики), що базуються на відновному підході для розв'язання кримінальних конфліктів – програми відновного правосуддя (медіація між потерпілим і правопорушником, сімейна конференція, коло (форум) громадського правосуддя тощо).

В основі відновного підходу лежить фундаментальна цінність – повага до особистості, яка реалізовується через такі принципи відновного підходу:

1. Визнання права учасників конфліктної ситуації на розв'язання цієї ситуації (активне залучення конфліктуючих сторін до процесу прийняття рішення стосовно наслідків конфлікту та виконання цього рішення).

2. Наголошення важливості ролі громади (у першу чергу, ближнього соціального оточення конфліктуючих сторін) у процесі розв'язання конфлікту. Громада як сукупність індивідів володіє значним потенціалом для полегшення процесу розв'язання конфліктної ситуації, зокрема, це стосується підтримки, яку члени громади можуть надавати учасникам конфліктних/проблемних ситуацій.

3. Увага акцентується на розв'язання конфлікту та досягнення порозуміння, а не на встановлення того, хто «правий», а хто «винний» (кожна людина має право на помилку).

Завдання відновного підходу – створити такі умови, щоб учасники конфлікту використали потенціал конфлікту для особистісного розвитку та покращення міжособистісних стосунків у майбутньому.

Відновне правосуддя - це процес під час якого всі сторони, залучені до події злочину, приймають рішення щодо спільного усунення наслідків того, що трапилось, та шляхів запобігання повторенню цього в майбутньому (Тоні Маршал); підхід до реагування на правопорушення, який доповнює офіційну систему правосуддя та залучає самі сторони і громадськість до усунення наслідків правопорушення. Відновне правосуддя прагне максимально усунути спричинену правопорушенням завдану шкоду та сприяти прийняттю правопорушником відповідальності за скоєне; сприяє соціальній реінтеграції правопорушника.

Медіація між потерпілим та правопорушником (програма примирення потерпілих та правопорушників) у будь-якому виді судочинства передбачає їх спільну зустріч у присутності медіатора з метою обговорення того, що сталося та прийняття рішення щодо того, яким чином можна усунути завдану злочином шкоду. Механізм за яким здійснюється примирення в кримінальних справах складається з кількох фаз, кожна з яких спрямована на досягнення своїх специфічних задач (відбір справ, підготовка до процедури примирення, медіація (підготовчий етап, вступне слово ведучого-медіатора, розповідь сторонами свого бачення ситуації, обговорення спричинених збитків та варіантів їх компенсації, підписання угоди про примирення).

Під час сімейних конференцій (сімейних групових нарад) до процесу обговорення долучаються окрім потерпілого та правопорушника також члени родини правопорушника. Мета їх участі - допомогти правопорушнику розробити план його реабілітації та підтримувати його під час реалізації цього плану. Сімейна групова нарада дає уявлення соціальним службам про те, що цей підхід є найкориснішим для людини, оскільки він вимагає

від останньої активного ставлення, стимулює її більше покладатися на себе, тут особа сама відповідає за власні дії і має змогу бути почутою у колі сім'ї під час вирішення наявних проблем. Методика полягає в тому, що попрацювавши з сім'єю, соціальний працівник звертається з проханням провести сімейну групову нараду до незалежного координатора, який має зібрати разом усіх зацікавлених людей, як членів сім'ї, так і представників її соціального оточення, мобілізувати всі ресурси й провести конференцію. У сімейному колі без присутності сторонніх людей (координатора, фахівців соціальних служб, ініціатора проведення сімейної групової наради) учасники сімейної групової наради обговорюють проблему й розробляють план її вирішення за допомогою власних ресурсів. Таким чином, вирішення проблеми перестає залежати від навичок і здібностей працівників соціального захисту, сім'я сама відповідає за вирішення власних проблем. Головною особливістю сімейної групової наради є те, що в колі сім'ї проблема завжди залишається проблемою і тільки сім'я може розробити власний план для її вирішення.

Кола (форум) громадського правосуддя передбачають участь у процедурі вирішення конфлікту з приводу вчинення правопорушення представників громади, в якій було скоєно правопорушення (наприклад, жителів селища, представників навчального закладу тощо). Процес Кола забезпечує зібрання людей для спілкування на тему певних складних питань та проблем, в атмосфері поваги та піклування про кожного учасника. Коло створює простір, в якому всі люди, незалежно від їх ролі можуть спілкуватися на рівних та допомогти одне одному, не зважаючи на життєві труднощі. Крім мудрості, заснованої на традиціях, процес кола включає і сучасні знання, елементи сучасного миротворчого процесу та досягнення консенсусу. Учасники сидять по колу на стільцях без столів. Іноді в центрі кола може розташовуватися щось, що символізує цілі кола та його основні правила (для нагадування учасникам про спільні цінності та досягнення згоди). Форма кола символізує спільне лідерство, рівність, згоду та єдність учасників. Крім того це сприяє зосередженості, відповідальності та участі усіх присутніх. Для передачі слова в колі використовують так званий Мовник ("Talking peace"), який допомагає полегшити дискусію всередині кола та має важливе значення для самих учасників. Мовник передається від одного учасника до іншого, регулюючи діалог між ними. Людина, яка тримає в руках Мовник, володіє увагою усіх інших учасників кола. Використання Мовника сприяє повному вираженню емоцій, уважному вислуховуванню, аналізуванню відповіді, плавності процесу. Крім того, Мовник,

створює кращі можливості для людей, яким важко говорити у звичайній групі.

6. Ризики:

6.1. Відсутність Закону України «Про медіацію» є перепорою для впровадження програм відновного правосуддя в Україні.

6.2. Не володіння інформацією про програми відновного правосуддя породжує страхи у кожного, кому пропонується ці програми. Як правило, сторони конфлікту відмовляються від програм відновного правосуддя.

6.3. Скептицизм населення України та уповноважених осіб заважає впроваджувати програми відновного правосуддя в Україні.